

## Features Of Creative Thinking Of Primary Grade Students

**Muhammadjonova Zarnigor Bakhtiyor qizi**

Teacher of the Presidential School in Namangan

### Abstract

This article analyzes the features of creative thinking of primary school students, the factors of their psychological and pedagogical development, as well as the content of the process of forming creative thinking. The study systematically studied internal (motivational, emotional, intellectual) and external (teacher's activities, educational environment, methodological approaches) factors affecting the thinking activity of students. It also highlights the role of interactive methods, the use of problem situations, innovative educational technologies, and an integrative approach in the development of creative thinking.

**Keywords:** creative thinking, primary education, thinking activity, creativity, motivation, emotional development, pedagogical conditions, problem-based learning, interactive methods, innovative approaches.

### Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tafakkur xususiyatlari, ularning psixologik va pedagogik rivojlanish omillari, shuningdek, ijodiy tafakkurni shakllantirish jarayonining mazmuni tahlil qilinadi. Tadqiqotda o'quvchilarning tafakkur faoliyatiga ta'sir etuvchi ichki (motivatsion, emotsional, intellektual) va tashqi (o'qituvchi faoliyati, ta'lim muhiti, metodik yondashuvlar) omillar tizimli o'rganilgan. Shuningdek, ijodiy tafakkurni rivojlantirishda interfaol metodlar, muammoli vaziyatlardan foydalanish, innovatsion ta'lim texnologiyalari hamda integrativ yondashuvning o'rnini yoritilgan.

**Kalit so'zlar:** ijodiy tafakkur, boshlang'ich ta'lim, tafakkur faoliyati, ijodkorlik, motivatsiya, emotsional rivojlanish, pedagogik shart-sharoitlar, muammoli ta'lim, interfaol metodlar, innovatsion yondashuvlar.

Hozirgi globallashtirish jarayonlari va fan-texnika sohasidagi ilg'or tadqiqotlar ijtimoiy soha vakillarining zimmasiga shaxsning jamiyat talablari bilan uyg'un rivojlanishi va faol bilish motivatsiyasini qaror toptirish bilan bog'liq zaruriy vazifalarni yuklaydi. Bunday hollarda jamiyat ijtimoiy rivojining ilmiy asoslangan istiqbolli rejasini tuzib, uning ustuvor yo'nalishlarini belgilab olish hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy qayta qurilishi yangi hayotiy muammolarni samarali va g'ayrioddiy hal etish qobiliyatiga ega bo'lgan ijodkor faol shaxsning shakllanishini talab etmoqda. Shu bilan bog'liq ravishda zamonaviy jamiyat oldida turgan muhim vazifalardan biri o'sib kelayotgan yosh avlodning ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirishdan iborat. Bu esa o'z navbatida barcha bilish jarayonlarini psixologik qonuniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim sohasini takomillashtirishni talab etadi.

Tafakkur bilish jarayonining eng yuksak shaklidir. U shaxsning obyektiv voqelikdagi narsa va hodisalarni, ularning muhim xususiyatlarini, bog'lanish hamda munosabatlarini bevosita umumlashgan holda aks ettirishdan iborat bo'lgan aqliy jarayonidir. Tafakkur amaliy faoliyat asosida hissiy bilishdan boshlanadi va hissiy bilish chegarasidan tashqariga chiqadi. Inson dunyoga kelar ekan, asta-sekinlik bilan butun olamni tanib, ilg'ab boshlaydi. Uning tashqi ta'sirlarga javob reaksiyasi ham tobora kuchayib boradi. Bu jarayonlarning barchasi birdaniga sodir bo'lib qolmasdan, balki, turli xil omillar aralashuvi natijasida yuzaga keladi. Ya'ni, insonning bilish jarayonlari, hissiy-irodaviy sohasi, tashqi o'zgarishlar jamlanib insonni olamga, olamni esa, insonga tanitib boshlaydi.

Bola xususan 7-8 yoshlik davrida konkret narsa va hodisalarning ko'rgazmali xususiyatlari va sifatlariga asoslanib, odatda konkret kategoriyalar bilan fikr yuritadi. Ayrim izohlar bilan

mashhur shveytsariyalik psixolog J.Piajening 7-10 yoshdagi o'quvchilar asosan konkret operatsiyalar bosqichida turadilar. Ana shu bosqichda bevosita, tajribadan olingan xususiyatlar sistemalashtirilishi mumkin, degan fikrlariga qo'shilish mumkin. Ammo, o'ylaymizki, kichik maktab yoshi davrining oxiriga kelib, to'g'ri tashkil qilingan ta'lim jarayonida o'quvchilar keyingi bosqichga, ya'ni umumlashtirish va abstraksiyalashtirish qobiliyati taraqqiyotining ma'lum darajasi bilan bog'liq bo'lgan formal operatsiyalar bosqichiga o'tishga qobildirlar. IV sinflarning yangi programmalari ana shunga mo'ljallangan. IV sinf programmasida o'quvchilarning yangi material bilan tanishib, mustaqil mulohaza yuritishlari va xulosa chiqarishlari, faktlarni solishtirib ko'rishlari, taqqoslashlari va analiz qilishlari, juz'iy hamda umumiy topishlari, oddiy qonuniyatlarni belgilashlari ko'zda tutilgan.

Tafakkurni rivojlantirish bolalarning fantaziyasi hamda tasavvur imkoniyatlarining qay darajada keng ko'lamli ekanligiga bog'liq. Tasavvurning inson hayotidagi ahamiyati ko'plab buyuk olimlar va san'atkorlar tomonidan ta'kidlab o'tilgan. Demak, XVIII asrning mashhur ingliz olimi. J.Pristli olim va mexanikka rassomdan kam emas, balki ko'proq tasavvur kerak, deb alohida ta'kidlagan. J.Pristli kimyogar, biolog, faylasuf bo'lgan, ko'plab ajoyib kashfiyotlar qilgan. U "yomon" havoning o'simliklar tomonidan "tuzatilishini" aniqladi. Tasavvur insonga xos bo'lgan juda muhim aqliy jarayondir.

Tasavvur fikrlash bilan chambarchas bog'liq, shuning uchun u hayotiy taassurotlarni, olingan bilimlarni, idrok ma'lumotlarini va g'oyalarni faol ravishda o'zgartirishga qodir. Umuman olganda, tasavvur inson aqliy faoliyatining barcha tomonlari: uning idroki, xotirasi, tafakkuri, histuyg'ulari bilan bog'liq. Tasavvurning rivojlanishi butun inson shaxsining rivojlanishi bilan uzviy bog'liqdir. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning tasavvurini rivojlantiruvchi turli xil ijodiy mashqlar mavjud. Shulardan namunalar keltirib o'tamiz.

1. Ertaklar, hikoyalar yozish. Maktab o'quvchilariga biron bir xarakterga ega ertak yoki hikoya - tirik mavjudot (masalan, balerina, qo'mondon, teshikdan sudralib chiqqan kichkina tulki) yoki buyum (masalan, deraza, kompyuter yoki eski chamadon) o'ylab topish taklif etiladi. O'quvchi bu obrazda nima bo'lishini, bu odam, narsa yoki hayvon nima haqida gapira olishi haqida o'ylashi kerak.

2. Alohida so'zlardan hikoya tuzish. Masalan: a) shamol, quyosh, yo'l, qor, soylar, qushlar; b) qiz, daraxt, qush; V) kalit, shapka, qayiq, qorovul, ofis, yo'l, yomg'ir. Ushbu so'zlardan foydalanib, izchil hikoya yoki ertak yaratishingiz kerak. Bolalar bu vazifani guruhda bajarishlari mumkin. Uni amalga oshirish natijalariga ko'ra o'qituvchi maktab o'quvchilarining tasavvurlarini rivojlantirish xususiyatlari haqida ma'lumot olishi mumkin. Masalan, IV sinf o'quvchilariga "Bahor" mavzusida insho yozish topshirildi va ularga "a" bandida keltirilgan so'zlar berildi. So'zlar bahorning an'anaviy tavsifini taklif qildi.

Jahonda uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida ta'lim oluvchilarning ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, o'z-o'ziga ishonchni tarkib toptirish, fikr yuritishdagi mustaqillik va o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish qobiliyatini rivojlantirishga katta ahamiyat qaratilmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim muhiti barqarorligini ta'minlash, aralash ta'lim (blender learning) tamoyili asosida ta'lim oluvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, o'qitishning samarali usullarini ishlab chiqish muhim dolzarblik kasb etadi.

Dunyoda boshlang'ich ta'limning nazariy-metodologik jihatlarini takomillashtirish, o'quvchilarda ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonining pedagogik-psixologik xususiyatlari va ta'sir etuvchi omillarini aniqlashtirish, ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning metodik tizimini takomillashtirish bo'yicha tadqiqotlar alohida ahamiyatga molikdir.

Respublikamizda yosh avlodni mustaqil, ijodiy fikrlashga o'rgatish davlat darajasidagi masalaga aylangan. Ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijodiy faoliyatga yo'naltirish muammosiga jahon pedagogika va psixologiya ilmda alohida e'tibor qaratilgan. Uzluksiz ta'limni tashkil etish va rivojlantirish jarayonida ta'limning ijtimoiylashuvi, ta'lim va tarbiyaning insonparvar, demokratik xususiyatga egaligi, bilimlilik, qobiliyatlilik va iste'dodning

rag'batlantirilishi, o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni hosil qilish, ularda yuksak ma'naviyat, madaniyat va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish asosiy tamoyillar sifatida belgilangan. Bunda pedagog xodimlarning intellektual sifatleri hamda kasbiy mahoratini yanada rivojlantirish, ta'lim va tarbiya resurslaridan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Shaxs tafakkurining shakllanishi va rivojlanishi, o'quvchilarda ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish muammosi respublikamiz hamda qator xorijlik pedagog-psixolog olimlar tomonidan ilmiy tadqiq etilgan. Ta'lim jarayonida shaxs dunyoqarashi va tafakkurini barqaror rivojlantirishning nazariy-tarixiy asoslari eng qadimgi yozma manbaalar hamda Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, A.Navoiy, A.Avloniy kabi Sharq mutafakkirlarining qomusiy asarlarida yoritib berilgan. Respublikamiz olimlaridan B.Abdullayeva, Sh.Abdullayeva, M.Tashpulatova, M.Qulaxmetova, R.Ibragimov, Ch.T.Shakirova, M.Ismailovlarning boshlang'ich sinflarda darslarni modulli innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish, o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish bo'yicha ishlarini e'tirof etish mumkin.

Shuningdek, umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida o'qitishning turli jihatlar B.R.Adizov, Sh.Nurullayeva, F.Xo'jjiyevlar tomonidan o'rganilgan bo'lsa, psixolog olimlardan E.G'oziyev, R.I.Sunnatova, Z.T.Nishonova, V.Karimova, R.Sunnatova kabilar tomonidan inson tafakkuri va fikrlash jarayoni muammosining psixologik xususiyatlari o'rganilgan. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) olimlaridan N.Menchinskaya, O.Makaricheva, P.Blonskiy, L.Bushuyeva, L.Vigotskiy, A.Z.Zak, Z.Kalmikova, N.Kochelayeva, O.Ozerova, Y.Ponamoryev, V.Ribinskiylarning tadqiqotlarida o'quvchilarni aqliy rivojlantirish, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda evristik topshiriqlardan foydalanish, kichik maktab o'quvchilarida ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish metodlari, shaxsda ijodiy fikrlash potensialini aniqlash, ijodiy tafakkurni shakllantirishning pedagogik-psixologik masalalari o'rganilgan. Xorijlik olimlardan K.E.Izard, T.Radinger, Dj.Dyui, X.Geyvin, R.J.Sternberg, K.Sternberglar tomonidan shaxsning hissiy kechinmalari, fikrlash jarayonining psixologik-pedagogik xususiyatlari, o'z-o'zini tushunish qobiliyati, kognitiv jarayon, shaxsda pozitiv fikrlashni shakllantirish muammolari yuzasidan ilmiy izlanishlar amalga oshirilgan. Biroq, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari, ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga doir zamonaviy yondashuvlar mazmuni hamda unga ta'sir etuvchi omillar, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonini tashkil etishning alohida metodik tizimi maxsus tadqiq etilmagan. Mazkur jihatlar boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish yuzasidan ilmiy izlanishlar olib borishni taqozo etadi.

Hozirgi kunda milliy ta'lim tizimida o'qitish va tarbiyalash jarayonining samaradorligi hamda natijaviyligini ta'minlash eng muhim jamiyat talabi hisoblanmoqda. Bunda o'qituvchidan yuksak kasbiy bilim, pedagogik mahorat va o'qitish jarayonida interfaol ta'lim usullaridan foydalanishga oid ko'nikmalar talab qilinadi. Shundan kelib chiqib ta'kidlashimiz mumkinki, boshlang'ich sinf o'quvchilari tomonidan bilim va tajribalarni o'zlashtirishida didaktik o'yinlar asosida o'quv jarayonini tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Dastlab, o'yin tushunchasining mazmun-mohiyatiga to'xtalib o'tamiz. Pedagogik jihatdan, o'yin – ijtimoiy tajribani o'zlashtirish va qayta yaratishga yo'naltirilgan faoliyat turi hisoblanadi.

Didaktik o'yin texnologiyalari o'quvchi faoliyatini faollashtirish va ularda ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga asoslangan. Ular o'quvchi shaxsidagi ijodiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish va rivojlantirishning amaliy yechimlarini anglash va amalga oshirishda katta ahamiyatga ega. Didaktik o'yinlarning asosiy turlari: intellektual (aqliy) va harakatli hamda aralash o'yinlardan iborat. Bu o'yinlar ishtirokchilarda aqliy, jismoniy, axloqiy, psixologik, estetik, badiiy, tadbirkorlik, mehnat va boshqa ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi, Ta'lim-tarbiya jarayonida asosan o'quvchilarda ta'lim olish motivlarini, ularning turli yo'nalishdagi qobiliyat va qiziqishlarini oshiradigan, biror kasbga moyilliklarini ko'rsatadigan didaktik o'yinlardan foydalaniladi. Didaktik o'yinlar nazariy, amaliy, jismoniy, rolli, ishchanlik va

boshqa yo'nalishlar bo'yicha turlarga ajratiladi. Hozirda kompyuter vositasidagi didaktik o'yinlar alohida o'ringa ega bo'lib bormoqda.

Turli o'quv fanlariga oid didaktik o'yinlar mavjud bo'lib, ular shu fanlarni sifatli o'rgatish maqsadlariga xizmat qiladi. Umumiy o'yinlar nazariyasiga ko'ra, mavjud barcha o'yin turlarini tasniflashda ularni funksional, mavzuli, konstruktiv, didaktik, sport va xarbiy o'yinlarga ajratiladi. Bularning orasida didaktik o'yinlar ta'lim-tarbiya vazifalarini amalga oshirish imkoniyatini berishi bilan alohida o'ringa ega. Quyida, didaktik o'yin texnologiyalari amalga oshiriladigan ayrim noana'naviy dars shakllariga to'xtalib o'tamiz: Ishchanlik o'yini darsi - dars mavzusi bo'yicha masalalarni hal etish jarayonida o'quvchilarning faol ishtirok etishini ta'minlash orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish mashqi.

Rolli o'yin darsi - dars mavzusi bo'yicha masalalarni o'rganishda o'quvchilarga oldindan ma'lum rollarni taqsimlash va dars jarayonida shu rolni bajarishlarini tashkil etish asosida bilimlarni mustahkamlash darsi.

Teatrlashtirilgan dars - dars mavzusi bilan bog'liq sahna ko'rinishlari tashkil etish orqali dars mavzusi bo'yicha chuqur, aniq ma'lumotlar berish darsi.

Bundan tashqari o'qituvchilar bir didaktik o'yin uchun sarflanadigan vaqt miqdorini to'g'ri belgilash va unga rioya qilishning o'ziga xos asoslarini bilish va darsning maqsadiga muvofiq qo'llash talab qilinadi. Didaktik o'yin turlarini tanlash mezonlari:

- ishtirokchilar tarkibi bo'yicha-o'g'il bolalar, qiz bolalar, o'smirlar, katta yoshdagilar uchun o'yinlar;
- ishtirokchilar soni bo'yicha-yakka, juftlikda, kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi, raqobatdosh komandalar, sinflararo va ommaviy o'yinlar;
- o'yin jarayoni bo'yicha - fikrlash, o'ylash, topag'onlik, harakatlar, musobaqa va boshqalarga yo'naltirilgan o'yinlar;
- vaqt me'yori bo'yicha-dars, mashg'ulot vaqtining reja bo'yicha ajratilgan qismi, o'yin maqsadiga erishguncha, g'olib yoki g'oliblar aniqlanmaguncha davom etadigan va boshqa o'yinlar [13].

Shuni ta'kidlash lozimki, o'qituvchi dars jarayonida didaktik o'yinlardan foydalanar ekan, buning uchun albatta o'yin mazmun-mohiyatidan kelib chiqib eng zarur vositalarni tanlay bilishi kerak. Chunki, zaruriy vositalar didaktik o'yin samaradorligini ta'minlaydi. O'qituvchilar didaktik o'yinlarni tashkillashtirishda ular uchun ishlatiladigan har bir material bilan ishlash, ulardan tegishli didaktik vositalarni tayyorlash hamda xavfsizlikni ta'minlash texnologiyalarini puxta bilishlari va rioya qilishlari lozim. Chunki didaktik vositalarning sifati, ko'zda tutilgan maqsadlarga mosligi, qulayligi va ulardan to'g'ri foydalanish mashg'ulotlar samaradorligini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Yuqorida keltirilgan didaktik o'yin darslarini o'qitish jarayonida qo'llashda boshlang'ich sinf o'qituvchilaridan yuksak mahorat va tashkilotchilik qobiliyati talab qilinadi. Shuningdek, o'qituvchi o'yinli o'qitish texnologiyalaridan foydalanib mashg'ulotlarni tashkil etganda, quyidagi asosiy vazifalarni qat'iy belgilab olishi lozim: Didaktik: bilim, ko'nikma, malakalarni amaliyotda qo'llash, yangi ko'nikma, malakalarni shakllantirish, dunyoqarashni kengaytirish.

Tarbiyalovchi: mustaqillik, iroda, etik va estetik qarashlar, hamkorlik, jamoada tarbiyalash. Rivojlantiruvchi: diqqat, xotira, nutq, fikrlash, ijodiy qobiliyatlar, taqqoslash, solishtirish, o'quv motivatsiyasini rivojlantirish. Ijtimoiylashtirish: qadriyat va an'analarni o'zlashtirish, mavjud shartsharoitlarga muvaffaqiyatli moslashtirish.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, uzluksiz ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida, ayniqsa, boshlang'ich ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishda didaktik o'yin darslaridan maqsadli foydalanish o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishi, bilimlarni o'zlashtirishi, hamkorlikdagi faoliyat dinamikasining oshishi, ularning ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda ijobiy natijalarga erishishni ta'minlaydi.

## **Foydalanilgan adabiyotlar**

- Goleman, D. (2013). Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York: Bantam Books.
- Elias, M. J. (2015). Social-Emotional Learning and Teacher Education. Teachers College Press.
- Saarni, C. (2002). The Development of Emotional Competence. Guilford Press.
- Hasanboeva Sh., To'raqulova N., Ibragimova G. (2020). Pedagogik kompetensiyani rivojlantirish nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
- Bar-On, R. (2010). Emotional Intelligence and Self-Perception. Psychology Press.
- Atakhujaeva, S. A. (2022). DIAGNOSIS OF ADOLESCENTS' UNDERSTANDING OF MORAL AND LEGAL FORMS. INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING, 1(4), 317-319.
- Fayzullayev, M. (2023). O 'SMIRLARDA PSIXOLOGIK SAVODXONLIK KONSTRUKSIYALARI. Академические исследования в современной науке, 2(19), 129-133.
- Ataxo'jayeve, S. (2023). EMPIRICAL FOUNDATIONS OF THE STUDY ENGLISH LANGUAGE TEACHERS.
- Ataxo'jayeve, S. A. (2020). INGLIZ TILINI O'RGATISHDA LOYIXA ISHINI TASHKIL QILISHNING AFZALLIKLARI. Science and Education, 1(1), 403-406.
- Shaxlo Anvarovna Ataxo'Jayeve (2023). O'QITUVCHILARINING SOTSIOLOGIK XUSUSIYATLARI. Academic research in educational sciences, 4 (TMA Conference), 111-115.
- Ataxo'jayeve, S. (2022). SELF-DESTRUCTIVE BEHAVIOR AND ITS ESSENCE.
- Anvarovna, A. S. (2023). CONSTRUCTIONS (MODELS) OF SOCIAL INTELLIGENCE IN FUTURE ENGLISH LANGUAGE TEACHERS. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 169-172.
- Mirzamurodovich, F. M. (2023). CONCEPTS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL LITERACY IN CONTINUOUS EDUCATION. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(5), 495-497.
- Fayzullayev, M. M. (2022). DISCRIMINATION IS A VIOLATION OF HUMAN RIGHTS AND IS A PROBLEM FOR STUDENTS, ESPECIALLY IN TIMES OF PSYCHOLOGICAL CHANGE. INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING, 1(4), 429–431. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/iclt/article/view/2765>
- Fayzullayev, M. M. (2023). PSYCHOLOGICAL LITERACY AND ITS ASSESMENT OF IN YOUTH. Educational Research in Universal Sciences, 2(6), 170–172. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/3358>
- Атаходжаева, Ш. А. (2025, October). Роль Информационных Технологий В Обществе. In International Conference on Global Trends and Innovations in Multidisciplinary Research (Vol. 1, No. 4, pp. 17-21).